

metu knygų retai dar galima rasti pas įpėdinius, bet jos nebefunkcionalios: gotikinis raidynas nebeperskaitomas, tad išlikusios knygos saugomos kaip šeimos relikvija. D. Kaunas surinktų ir išsaugotų knygų vertę tikslino bibliografiniuose šaltiniuose, taip pat akylai sekdamas antikvarinių knygų rinką. Knygos komentaruose kalba ekspertas, unikališos asmeninės bibliotekos savininkas.

Pakartoti šiuos prieš trisdešimt penkerius ar keturiasdešimt metų Mažajoje Lietuvoje vykusius žygius ir užfiksuoti panašius duomenis daugiau niekam nepavyks. Tai yra šio teksto žavesys. Vis dėlto knygos mokslinę reikšmę reikėtų įvertinti ir kitu aspektu. Ji žymi profesoriaus. D. Kauno mokslinio kelio pradžią, sukuria nebūdingą atvirumo pavyzdį jausmingame tekste pateikiant motyvų ir sprendimų išpažintį. Pradedančiojo mokslinės veiklos ir gyvenimo išpažintis išėjo jaunatviška (rašė 29 metų žmogus), bet ją papildantis fotografinis pasakojimas ir tekstinis komentaras veikalą įstatė į mokslo rėmus: suderino jausmą ir faktą. Reikėtų pasakyti, kad šis darbas – ne vien apie surinktas knygas, kurių didžioji dalis 1976–ųjų spalį sudegė per gaisrą autoriaus tėvų ūkyje. Jis yra kur kas labiau nukreiptas į liaudiškosios knygos kultūros atstovų pažinimą, dviejų sakinio ir rašytinio pasaulių koegzistencijos suvokimą. Šis trapus lietuvininkų egzistencinis siūlas yra nutrūkęs, bet laiku prakalbinti vietiniai žmonės, atverdami savo liudijimus, buvo ir patys įamžinti kaip tipiniai šios mirštančios Mažosios Lietuvos knygos kultūros tradicijos atstovai. Tad ši knyga kartu yra ir paminklas jiems – Mažosios Lietuvos autochtonams lietuviams.

Tomas Petreikis

Rita Balkutė. GALIA UŽBURTI: (KENKIMO MAGIJA 1982–2012 METŲ ĮRAŠUOSE), Vilnius, 2013. – 704 p.

Kartu su pasakomis ir tolimais nuo tikrovės pasakojimais iš senų laikų mus yra pasiekę ir kadaise buvęs gajus, bet laikui bėgant vis labiau pereinantis į fantastikos plotmę įsitikinimas, kad iš tikrųjų esama žmonių, turinčių antgamtinių galių ir įstengiančių paveikti mus ar artimą aplinką. Tikima, kad jie, pasitelkdami tam tikrus paslaptinius veiksmus, mistines priemones, netgi kontaktuodami su nematomu pasauliu, gali užburti ir atburti, pakenkti ir atitaisyti pakenkimą. Taip galėdavę padaryti netgi artimi kaimynai ar giminaičiai, skatinami savanaudiškų tikslų, o neretai ir paveikti atsitiktinio efekto.

Prietaisais apipinti pasakojimai apie burtininkus, raganautojus, žmones blogomis akimis ir kitus maginių galių turinčius žmones – mūsų tradicinės kultūros dalis. Juose realybė susisieja su mistika, faktai – su įsivaizdavimais, tad jie patraukia ir etnologų, ir tautosakininkų dėmesį. Reiškiniu, vadinamu liaudies magija, pastaruosius trisdešimt metų domėjosi Lietuvių liaudies kultūros centro mokslo darbuotoja Rita Balkutė. Per gausias ekspedicijas, individualias išvykas pati ir su talkininkais ji surinko daugiau kaip 15 tūkstančių pasakojimų liaudies medicinos ir magijos tema. Lankėsi visoje Lietuvoje, daugiausia – rytiniuose rajonuose, taip pat prie jų prigludusiose Baltarusijos ir Lenkijos apylinkėse, kur esama lietuvių. Didžiulio triūso rezultatas – praėjusių metų pabaigoje išleista stambi (net per 700 puslapių, smulkaus šrifto) knyga *Galia užburti*.

Knygoje – septyni skyriai, suskirstyti į poskyrius. Pagrindiniai skyriai, pradedantys medžiagą apie burtininkus, žmones

blogomis akimis ir raganas, turi įvadus. Prie kiekvieno teksto pateikiami duomenys apie jo pateikėjus, užrašytojus, užrašymo vietą ir laiką.

Daugiau kaip trečdalis knygos – pasakojimai apie burtininkus ir burtininkavimo meną. Svarbiausias jų, įvairiose Lietuvos vietose dar vadinamų *čerauninkais*, kerėtojais, raganiais, tikslas buvęs pakenkti kitiems žmonėms. Tuo jie esą skiriasi nuo užkalbėtojų: šie stengiasi kitam padėti. Žmonėse žinoma, nuo ko tai priklauso: „Burtininkas tai, sako, negeras žmogus būna, sako, su velniais jau susirišęs, a užkalbėtojai – tai jie gi su Dievu, šventus žodžius sako“ (p. 26). Nupasakojami galios užburti įsigijimo būdai: jų suteikia velnias, kuriam turi pasižadėti tarnauti arba kurį išsiperi iš gaidžio kiaušinio... Įdomi užuomina, jog kurį laiką burtininkai buvo išnykę, bet dabar vėl jų esama... Burtininkais tapdavo ir įsigijusieji juodąją knygą – tokią, kurioje juodi puslapiai ar kuri juodojo, tai yra velnio, duota. Knygoje pateikti pasakojimai atspindi tikėjimą, kad burtininkui gali tarnauti koks nors ypatingas gyvūnas, dažniausiai – juodas šuo arba katinas. Dažnas burtininkas esąs kitatautis.

Savitai patrauklūs pasakojimai sudėti į skyrių apie burtininkų tarpusavio santykius. Jie rodo tikėjus, kad burti turi teisę tik tas, kas pasiekęs tam tikrą lygį. Labai svarbu, kad mokėtum ne tik užburti, bet ir atburti. Burtininkai ne tik patys galėdavę pasiversti į kokią nors būtybę, net į mitinę (pvz., aitvarą), bet ir kitus paversti. R. Balkutė yra sudėjusi į knygą vertingų ir įdomių pasakojimų apie konkrečius burtininkus, atskleidžiančių jų asmenybes ir kartu aplinkinių gyventojų požiūrį į juos. Atspindimos ir priemonės, kurių jie imdavęsi, dažniausiai norėdami pakenkti ūkinėje veikloje.

Iš knygoje pateiktos medžiagos matyti, kad labiausiai bijota ir visaip vengta žmonių, turinčių blogas akis. Ne vienas pateikėjęs teigęs, kad šis tikėjimas dar visai neseniai laikais buvęs itin stiprus. Jam, beje, skiria daug dėmesio ne vienas senajo, tradicinio palikimo tyrėjas. Gyvybingas jis didžiojoje Lietuvos dalyje ir dabar, nors vertinamas, kaip matyti iš skelbiamų tekstų, įvairiai: nuo tvirtinimų, kad tikrai taip yra, iki skeptiško požiūrio. Iš pateikėjų išklausta ir daugybė būdų, kaip gydyti nužiūrėtus žmones ir gyvulius: geru žvilgsniu, vandeniu, druska...

Būta žmonių, turinčių lengvą ranką. Knygoje – tik viena užuomina: apie vyrą, kuris nukirpdavęs plaukus taip, kad jie vėl greitai ataugdavę. Bet kartu pataria ma, kaip tokią ranką įsigyti: reikia glostyti kurmį, kol tas nudvės... Tuo tarpu užmušęs katiną, gali įgyti sunkią ranką. Knygos skyriuje apie tokius žmones paliudijama, kad jais dažniausiai gimstama, o jų saugomasi taip, kaip ir žmonių blogomis akimis.

Iš vieno papasakoto įvykio sužinome, kad paveikus galįs būti ir balsas: nuo jo esą gyvulys pasiutęs ir atsigavęs tik balsą pakeitus.

O raganos – irgi ne tik pasakų veikėjos. Jų, kaip rodytų stambus baigiamasis knygos skyrius, esama ir tarp žmonių. Jos labiausiai kenkia atimdamos iš karvių pieną. Didžiausia knygoje pateiktą šios tematikos tekstų dalis – apie tai, kokiais kerėjimais raganos užsiimančios švento Jono naktį. Tada jos dar ir užkeri avis ar nukerpa jų vilną, skuduru ar sijonu brauko rasą, smauko javų varpas, ant ližės ar – dažniausiai – ant šluotos „kaip su kokiais sparnais“ lekia į Šatrijos kalną... Pateikėjai pasakojo girdėję esant būdų, kaip apsaugoti, kad raganos neapkerėtų ar pieno neatimtų.

„Visais laikais, – teigia R. Balkutė, – buvo, yra ir bus žmonių, turinčių nepaprastų galių“ (p. 25). Iš knygoje pateiktos

medžiagos aiškiai matyti, kad dažnas jų skirdavosi nuo aplinkinių savo išvaizda ar elgesiu, naudodavosi savitomis, neįprastomis poveikio priemonėmis. Tikėtina, kad ne vien tikroviška pasakojimų apie juos medžiaga, bet ir fantastikos antsluoksniis suteiks galimybę ilgainiui išsiaiškinti, iš kur ir kaip tų galių semtasi.

Ne tik iliustracinė medžiaga, bet ir papildomas informacijos šaltinis yra leidinyje įdėtos pateikėjų nuotraukos, parašu po jomis pakonkretinant vieną ar kitą jų ryšio su atitinkamu būrimu aspektą.

Tekstai knygoje pateikti taip, kaip yra papasakoti: tarmiškai, griežtų gramatinių taisyklių ne visada paisančia šnekamąja kalba. Džiugu, kad toks leidinys kaip tik išėjo Tarmių metais.

Kostas Aleksynas

Libertas Klimka. LIETUVIŠKŲ
TRADICIJŲ SKRYNELĖ,
Vilnius: Didakta, 2013. – 424 p.

Pernai pasirodžiusi ir Vilniaus knygų mugėje bei kitur pristatyta nauja Liberto Klimkos knyga jau pasklido po visą Lietuvą. Jos autorius yra neprilygstamas etninės kultūros populiariatorius, skaitytojams (ir klausytojams!) puikiai pažįstamas iš anksčiau jo išleistų knygų: *Tautos metai* (2008), *Saulės ratu, mėnulio taku: Lietuvių kalendorius* (2008), *Lietuviškų švenčių rate* (2009), taip pat daugybės publikacijų, įdomių paskaitų ir radijo laidų.

Naująją knygą *Lietuviškų tradicijų skrynelė* autorius taip pat vadina mokslo populiarinimo knyga, etninės kultūros vadovėlio pakaitalu. Kol nėra kitų, ši knyga, savo tekstuose jungianti L. Klimkos mokslinio darbo sritis – mokslo ir kultūros istoriją bei etnokultūrą, iš tikrųjų ateina į pagalbą mokytojams ir mokiniais, kultūros darbuotojams,

visiems, siekiantiems pažinti tautos tradicijas ir papročius. Lietuviškų tradicijų skrynelė veriasi metų rate: nuo sausio iki gruodžio. Dvylikoje skyrių, turinčių mėnesių pavadinimus, pagal tą pačią struktūrą pateikiama mėnesio šventinių dienų tradicijos, senoviniai šeimos papročiai, kas mėnesį vis kita tema apie lietuvių namus, istorinės datos, mokslo istorijos faktai dedami į poskyrį „Čia mūsų Lietuva“. Atskirame poskyryje kas mėnesį aptariamas artimas lietuvių ryšys su gamta, o baigiamas kiekvienas skyrius senosios mitologijos pabiromis.

Knygos pagrindą sudaro radijo laidų medžiaga, žinoma, papildyta ir praplėsta; išnaudota puiki galimybė „paversti kūnu“ eteriye pasklidusias žinias ir tai, kas likdavo už septynių laidos minučių ribos. Ją galima skaityti nuo bet kurios vietos, tačiau iš perskaitytų savarankiškų tekstų susidėlioja graži visuma. Tai nėra sentimentalus pasakojimas apie praeitį, tradicijas ir papročius įvardijantis kaip savaiminę vertybę. Nuo kitų panašių leidinių šis skiriasi labai aiškiai išreikšta autoriaus meile Lietuvai, pasididžiavimu mūsų etnine kultūra. Knygoje gausu faktų, išgirstų ir užrašytų ekspedicijose (L. Klimka dalyvavęs kraštotyros ekspedicijose visuose Lietuvos regionuose ir lietuvių etninėse žemėse), išspausdintų įvairiuose šaltiniuose. Tų šaltinių nuorodos labai praverstų tiems, kas norės gilintis į vieną ar kitą temą, rengsis etninės kultūros pamokoms. Kita vertus, tai nėra mokslinis leidinys, todėl įdomu skaityti fiziko, gamtos mokslų daktaro, pritaikančio gamtamokslinę metodologiją kultūros reiškiniams tirti, interpretacijas, siekimą atskleisti švenčių kilmę, prasmę ir sistemas. Įvedamas platesnis švenčių kontekstas, papildoma faktais apie Europos tradicijas. Patraukia ne tik autoriaus teiginiai, bet ir citatos – pateikėjų mintys (netgi pasakytos tarmiškai), istorijos šaltinių